

MAGYAR ÁSATÁSOK BIBRACTÉBAN

+ SZÖVEG: SZABÓ MIKLÓS

A France profonde, a vidéki „Mély-Franciaország” szívében, a Massif Central (Francia-középhegyvidék) északi szegélyén emelkedik a Mont Beuvray: az a hegy, amelyen Bibracte maradványai találhatóak. Julius Caesar – aki ebben a városban kezdte szerkeszteni „kommentárjait” a gall háborúról – a települést a gall, azaz kelta haedusok legtekintélyesebb, legnagyobb és leggazdagabb oppidumának nevezte.

A törzs területe nagyjából a mai Bourgogne-régió felel meg, s központi része, a 900 m-t elérő Morvan-masszívum a Mont Beuvray-vel a Loire völgye és a Saône medencéje között helyezkedik el. Bibracte közelében zajlott le a gall háború első nagy jelentőségű ütközete: a rómaiak győzelme Kr. e. 58-ban a helvétek ellen, majd 53-ban itt választották a gall koalíció vezérévé Vercingetorixot. Ha az előbbiekről Caesar a gall háborúról írott munkájában nem tudósított volna, erről az isten háta mögötti, elhagyott, egyébként csodaszép helyről senki se sejtene, hogy a Kr. e. I. század történetében mennyire fontos szerepet játszott. Minthogy azonban jól látható emlékek erre nem utaltak, a haedus-főváros helyének megállapítása hosszú ideig heves viták tárgya volt

Eleinte a törzs római kori központjával, Augustodunummal (ma Autun) azonosították, hogy azután Jacques-Gabriel Bulliot autuni borkereskedő a városától kb. 25 km-re nyugatra fekvő Mont Beuvray-n találja meg. 1867 és 1907 között végzett ásatásai – amelyeket III. Napóleon is támogatott – európai léptékű eredményeket hoztak. A feltárásokba Bulliot unokaöccse, Joseph Déchelette, a kelta régészet mind-egyik legnagyobb alakja is bekapcsolódott, aki azután felvázolta az „oppidum-civilizációra” vonatkozó időtálló elképzelését. Eszerint a Kr. e. I. sz.-ban a kelták lakta területekre a városias települések kialakulása, a kultúra igen nagy területeket érintő uniformizálódása volt jellemző. Ez a tézis négy oppidum – Bibracte, a bajorországi Manching, a csehországi Stradonice és a magyar Vélem-Szentvid – leleteinek összehasonlítására épült.

1907 után a Mont Beuvray-i lelőhely ismét kezdett feledésbe merülni, s Bibracte kutatása csak 1984-ben indult meg újra, mégpedig az V. Köztársaság akkori elnökének, François Mitterrandnak köszönhetően. Ő nyilvánította 1985-ben a hegyet nemzeti lelőhellyé, majd 1989-ben európai régészeti központot hozott létre. Ennek keretében szinte egyedülálló együttműködés valósul meg: franciák, németek, angolok, olaszok, spanyolok, belgák, magyarok, lengyelek stb. dolgoznak az oppidum feltárásán.

Előkerül a főút

Az ELTE Régészeti Intézete 1988-ban kezdte meg ásatásait az oppidum központjában lévő területen, a Pâture du Couvent-on. A „kolostor legelője” elnevezés onnan származik, hogy a zóna északi részét, amely a középkori ferences kolostor falain kívül fektült, korábban rét borította. Kiindulópontunk az 1987-ben, spanyol régészcsoporthoz által felfedezett nagy, hajó formájú medence volt, amely gondosan faragott és illesztett gránittömbökből épült. Az akkori vélekedés szerint ez az egyedülálló objektum eredetileg egy tér közepét foglalta el, s Bibracte szimbolikus központjának, mundusának tekinthető.

Kutatásaink rövidesen azt a meglepő eredményt hozták, hogy a medencét valójában az oppidum főútjába építették be, amely a Rebut-kaputól kapcsolódik a Pâture du Couvent-ig, majd a települést átszelve és kettéosztva hagyja el azt. Bibracte e főtengele az általunk vizsgált területen mintegy 14 m széles volt! Technikai kivitelezése alapján vizes makedámnak nevezhető: ennek lényege, hogy sóderba rétegesen, kavicssal, homokkal kevert köveket és amforacserepeket döngöltek. Az út átvágásával tisztáztuk építésének relatív időrendjét. A legkorábbi fázis (0. út), ill. ennek megújítása (1A periódus) 9 m széles volt, majd ezt nyugat felé több mint 3 m-rel kiszélesítették (1B periódus) – ez utóbbi a gránitmedence megépítésével függött össze. Végül a főút

BIBRACTE (MONT BEUVRAY) LÁTKÉPE

Az ásatások hozzávetőleges helyét vörös szín jelzi

FOTÓ: RENÉ GOGUEY

teljes felületét – némileg továbbszűkítve – egységes burkolattal borították be, létrehozva ezáltal a 2. utat. Az 1B út alól gazdag leletanyag került napvilágra (amforacserepek, agyagvázák töredékei, kelta pénzek stb.). Ez a lelethorizont a Kr. e. 120–80 közötti időszakra keltezhető, ami úgy értelmezhető, hogy az 1A út kiszűrésítése, s ezzel egyidejűleg a medence építése a Kr. e. I. század első negyedének eseménye volt, ami egyúttal Bibractében a városi szerkezet kialakulásának kezdetét is jelenti a római hódítást megelőző időszakban. A 2. út létrehozása Augustus korára tehető.

Római városközpont felfedezése

1995-től a főúttól keletre folytattuk a magyar ásásokat. Itt hamarosan körvonalazódott egy insula, azaz egy „háztömb”, amely Déchelette korábbi felfedezéséről a „Nagy kovácsműhely insulája” elnevezést kapta. Ennek felső teraszán, a ferences kolostor romjainak közvetlen szomszédságában nagyméretű, római típusú lakóház, azaz domus körvonalai bontakoztak ki: keleten átrium típusú központi helyiség, nyugaton pedig oszlopos folyosókkal körülvett, belső udvar, középkori építkezések miatt csak részben fennmaradt maradványaival. Meszes habarccsal riolitból épített falainak sarkait kváderkövekből emel-

A HAEDUUSOK SZÁLLÁSTERÜLETE KR. E. 60 KÖRÜL
a szomszédos gall törzsek, ill., a modern települések feltűntetésével

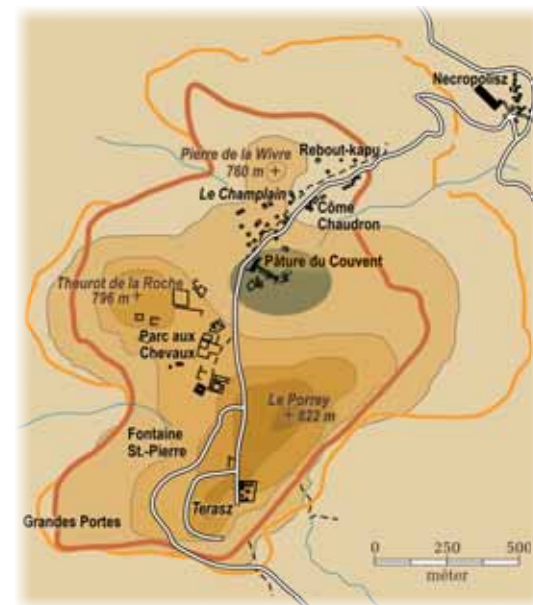
FORRÁS: DANIEL BEUCHER, EURÓPAI RÉGÉSZETI KÖZPONT

ték, a padló többnyire „öntött”, azaz terrazzo típusú volt, de némelyik helyiségben habarcsba rakott cserepekből készült. A teljes épületcsoport területe mintegy 5600 m², s ezzel ma Bibracte legnagyobb együttese. A leletanyag alapján a lakóház Kr. e. 15 és 10 között épült, és a Kr. u. I. század legelején, Augustus uralkodásának végén hagyták el, amikor Bibracte lakosságát Augustodunumba költöztették át.

A domus alatt 2000-ben elkezdett mélyásatások váratlan szenzációval szolgáltak. Az épület egyik helyiségében, a terrazzopadló alatt oszlopcsarnok maradványai bontakoztak ki (az eredeti helyén álló oszloptöredék átmérője 60 cm). A következő évek ásatai alapján 24 m hosszú és 13 m széles, eredetileg fedett csarnokot sikerült rekonstruálnunk, amelynek belsejében a hosszú oldalak mentén 8, a rövidekén 4 oszlop állott, míg kívül további helyiségek csatlakoztak hozzá. Keleten kétlépcsős lábazatot fedeztünk fel, ami arra utalt – s később bizonyítást is nyert –, hogy az épület (21,5 x 21,5 m-es) térre nyílt.

Mindezek után az együttes értelmezése nem okozott különösebb problémát: a főépületről már korábban kiderült, hogy alaprajza a bazilikatípusnak felel meg, míg a keleti oldalán nyíló tér nem lehetett más, mint a fórum. Vagyis: ásataink eredményeként egy római városközpont került napvilágra!

BIBRACTE RÉGÉSZETI TÉRKÉPE
A „kolostor legelőjét”, azaz a magyar ásások színhelyét ovális folt jelöli

FORRÁS: DANIEL BEUCHER, EURÓPAI RÉGÉSZETI KÖZPONT

FOTO: ANTOINE MAILLER, EURÓPAI RÉGÉSZETI KÖZPONT

GRÁNITTÖMBÖKBŐL ÉPÍTETT, HAJÓ ALAKÚ MEDENCE

OPPIDUM

Julius Caesar „A gall háború” című munkájában a kelták nagyobb méretű településeit általában oppidumként emlegeti. Az oppidum definíciója a római jogban meglehetősen pontatlan, s lényegében három összetevőjét lehet azonosítani. Az első: nagy létszámú közösség létrejötte, amely – s ez a második – rituális cselekményt követően, vagyis bika és tehén által vont ekével körülhatárolt területen települt meg, ahol – harmadsorban – értékes javakat halmozott fel. Mindez azonban csak hiányosan felel meg az antik város meghatározásának, amely hangsúlyozza a szerkezeti sajátosságokat (pl. ortogonális utcahálózat) és a funkcionális elemeket (középületek, főtér, közművek stb.).

A modern kutatások alapján az oppidumok általában alapított településnek minősülnek, amelyek mérete minimum 10 hektár, de gyakran ennek sokszorososa volt. Erődítették, s védelmi rendszerük a közösség hatalmát hangsúlyozva, egyúttal szimbolikus jelentéssel is bírt. A sánccal körülvett térség funkcionálisan elkülöníthető kerületeit (főtér, lakó-, illetve iparosnegyed, kultuszhelyek stb.) a domborzati viszonyok függvényében tervezték meg és alakították ki. Mindezek alapján a Kr. e. II–I. század kelta oppidumai joggal nevezhetők városnak.

ABRAJ: TIMAR LÓRINC, MTA-ÉLTE INTERDISZCIPLINÁRIS RÉGÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

A PÂTURE DU COUVENT
Balra az oppidum főútja a medencével, jobbra a „Nagy kovácsműhely-insula” az Augustus-kori domusszal (a kolostor épületeit szürke folt jelöli)

KORINTHOSZI OSZLOPFŐ TÖREDÉKE
a domus pusztulási rétegéből. A növényi
díszítés (akantuszlevél) stílus alapján
a Kr. e. I. század második felére keltezhető

FOTÓ: TIMÁR LŐRINC, MTA-ELTE INTERDISZCIPLINÁRIS RÉGÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

FOTÓ: TIMÁR LŐRINC, MTA-ELTE INTERDISZCIPLINÁRIS RÉGÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

OSZLOPCSARNOK MARADVÁNYA
a domus padlószintje alatt. Az oszlopbázistól
jobbra az oszloptörzset alkotó gránitelemek
hevernek

Bazilika- és térelemzés

A bazilika vizsgálatát nehezítette, hogy falait a domus építéskor 30–50 cm-ig visszabontták, habarcsréteggel fedték, s a területet bontási törmelékkel töltötték föl, a rekonstrukcióhoz felhasználható maradványok pedig másodlagos helyzetben, a lakóház, illetve a később ide épült kolostor falaiból, padlójából kerültek elő. A toszkán oszlopfőmaradványok, továbbá egy korinthuszi oszlopfő alsó része fehér mészkőből készültek. A pillérbázisok és -fejezetek anyaga rózsaszínű mikrogránit. A méretek alapján négyféle oszlop- és pillértörzssel számolhattunk, ugyanakkor azonban a különböző típusok elhelyezéséről nem volt biztos támpontunk.

Az épület rekonstruálására a leginkább alkalmas módszer a falak és az oszlopok egymáshoz viszonyított magasságának meghatározása, illetve a tetőidomok felszerkesztése. A legvalószínűbb változat szerint a fórumra néző oldalon kétszintes oszloprend volt, a bazilikatér fölött pedig kiemelt nyeregtető. A felső szint féloszlopai vékonyabb fallal kombinálva az alsó oszlopok számára elfogadható terhelést jelentettek. Az ásás során előkerült faragott kövek alapján lehetséges, hogy a keleti homlokzat árkádossal kialakítású volt.

A leletek alapján az épületet Kr. e. 50 után emelték, vagyis a késő köztársaságkor alkotásai közé sorolható.

FOTÓ: BARTIUS DÁVID, ELTE-RTK RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET

FOTÓ: ANTOINE MAILLIER, EUROPAI RÉGÉSZETI KÖZPONT

A FELTÁRÓMUNKA KÖZBEN
A kép jobb oldalán törtkerámiából készült
padló bukkan föl (jobbra)

A bazilikától keletre fekvő kis teret részben a templomot övező helyiség sor határolta. Járószintjét gondosan döngölt agyagból alakították ki. Ezek után a fórumértelmezés szinte önmagától kínálkozott. Alatta pedig Bibracte vízvezetékére, akvaduktusára bukkantunk, amelynek egyes szakaszait a 19. században már Bulliot is megtalálta. Mai ismereteink szerint az oppidumban ez a legkorábbi római típusú köépitmény.

A bazilikától nyugatra az előzőnél kisebb tér található. Nyugati oldalán jelentős méretű küszöbök került napvilágra, amely a monumentális, 3 m széles bejárathoz tartozott. Ehhez északról és délről a római fórumépítészetből jól ismert cellasor (tabernae) csatlakozott, amelyben feltehetően boltok, étkezdék és műhelyek működtek. Minthogy ez az épületrész az insula teljes nyugati frontján azonosítható volt, nyilvánvaló, hogy a fórum létesítése egységes tervezés alapján az egész urbanisztikai egységet érintette.

Várostörténeti következtetések

A Mont Beuvray-n végzett magyar ásatások egyrészt a mediterrán építészeti technikák és típusok korai, a Kr. e. I. század közepi közép-galliai megjelenéséről tanúskodnak, másrészt kiderítettük, hogy a Pâtüre du Couvent térsége az oppidum egykori központja volt. Erre korábban a spanyol régészek által feltárt monumentális kőmedence alapján lehetett következtetni.

Azt a tény, hogy mennyire váratlan, mondhatni, paradox helyzetet teremtett a fórum és bazilika felfedezése egy közép-galliai kelta oppidumban, jól érzékelteti az 1997 és 2002 közötti évek bibractei ásatásait bemutató tanulmány egyik mondata: „Nehéz elképzelni, hogy hol lehetett volna a lelőhelyen egy itáliai mintát követő fórum.” Márpedig semmi kétség: a magyar ásatás késő köztársaságkori bazilikát tárt fel, amely a kis négyszögletes fórummal és a nyugati oszlopcsarnokokkal körülvevett udvarral építészeti egységet alkotott!

A bazilika, mint a fórumhoz tartozó középület, Rómában Kr. e. 184-ben jelent meg, az első építetője M. Porcius Cato volt. Az Itáliában gyorsan terjedő épülettípus funkciója elsősorban a kereskedelmi és pénzügyi tevékenységhez kapcsolódott, majd később a bíraskodás színtere is lett. Jogos tehát a kérdés: vajon mit keres egy tipikusan római középület és köztér egy kelta oppidumban?

A bibractei együttes kitűnő párhuzama a dél-franciaországi, lauduni fórum és bazilika, amely a Julius–Claudius-dinasztia idején épült, Itáliából pedig (Saepinumból és Lucus Feroniae-ból) az Augustus-kori bazilikák. Ám leletünk különös jelentőségét mutatja, hogy a Római Birodalom nyugati provinciáiban Augustus koránál korábbi bazilika rajta kívül jelenleg nem ismert.

Bazilika és fórum „telepítése” kelta oppidumba a korábbi törzsi központ végét, ill. az új politikai rendszer és adminisztráció igényei szerinti átszervezését

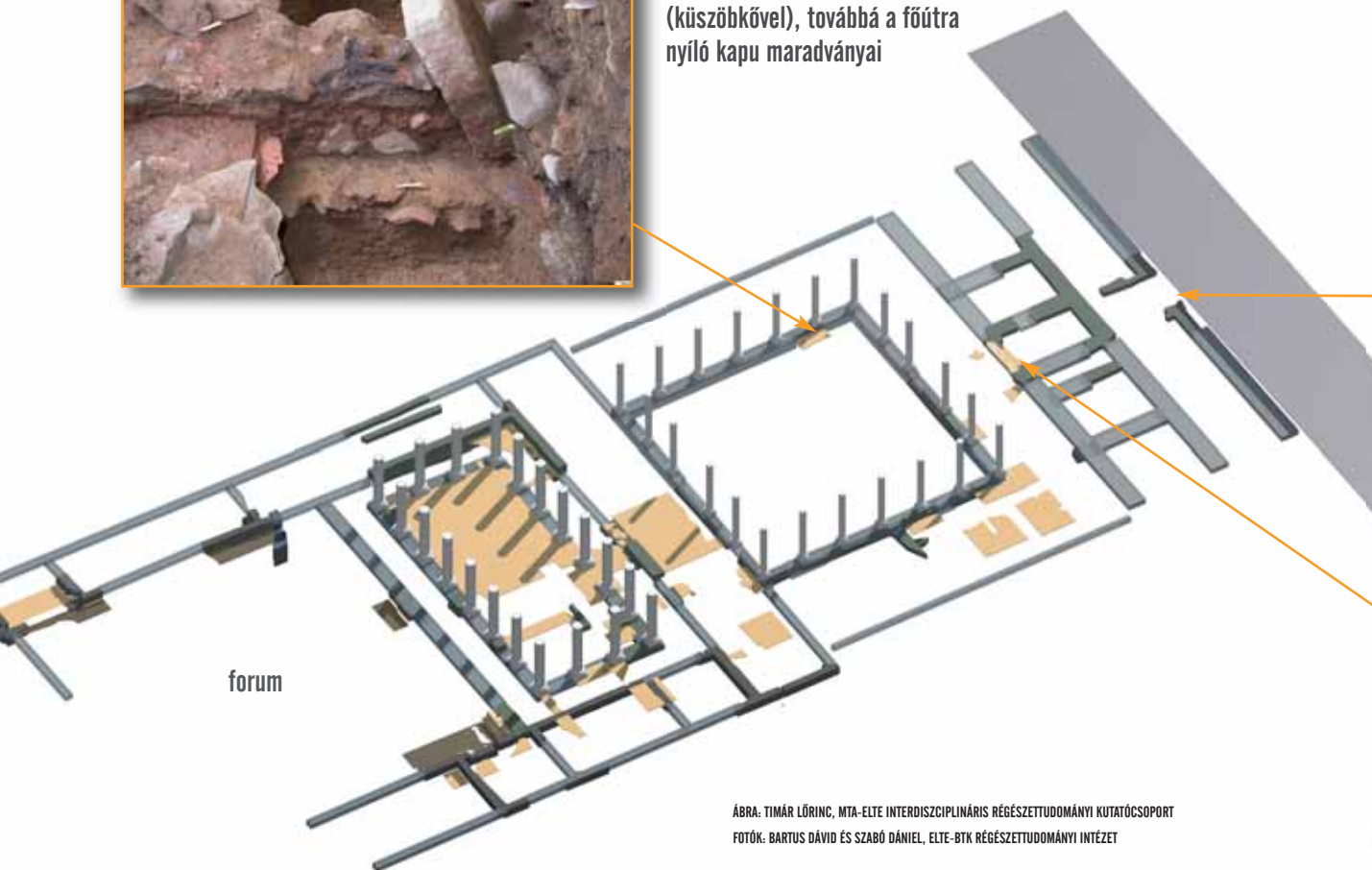

ÁBRA: TIMÁR LŐRINC, MTA-ELTE INTERDISZCIPLINÁRIS RÉGÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

A BAZILIKA FÓRUMRA NÉZŐ HOMLOKZATÁNAK REKONSTRUKCIÓJA

A FÓRUM,
közepén a bazilika, nyugatra az oszlopos udvar (fenn: oszlopbázis) és a bejárati csarnok (küszöbkövel), továbbá a főútra nyíló kapu maradványai

jelzi. Dél-Galliában a Kr. e. 40-es évek végén a latin jog odaítélésének következményeként épült Augustus korában fórum és bazilika az oppidumokban (pl. Laudunban, Ambrussumban, Glanumban).

A noricumai Magdalensberg (Ausztria) és Bibracte sorsának összevetése fontos hasonlóságot jelez! Az előbbiben feltárt kézművességi központ életébe Róma köz- és kultuszépületek, köztük bazilika emelésével avatkozott be, majd Kr. u. 41–48 között az új székhely, Virunum váltotta fel a kelták városát. Bibractében pedig a gall háború után (de semmiképpen sem Kr. e. 50-nél korábban!) – számunkra ismeretlen római döntés alapján – felépült a fórum és a bazilika. Az utóbbit azonban Kr. e. 30 után nem sokkal tűzvész pusztította el, s helyére fényűző magánépületet, domust emeltek, amelynek valószínűleg sohasem volt lakója. A magyarázat egyszerű: a haedusok fővárosát Augustus uralkodása idején Augustodunumba (Autun) telepítették át, s emiatt előbb a bazilika, majd a domus is feleslegessé vált. ☺

A kutatásokat az OTKA 78303-as program támogatta

A cikk megjelenésének
támogatója a

ÁBRA: TIMÁR LŐRINC, MTA-ELTE INTERDISZCIPLINÁRIS RÉGÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT
FOTÓK: BARTUS DÁVID ÉS SZABÓ DÁNIEL, ELTE-BTK RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET